

Муниципальное бюджетное дошкольное образовательное учреждение
Детский сад № 51 «Кэскил» им. Е. Г. Корниловой
городского округа «город Якутск»

Гиэндэрнэй иитии туһунан бырайыак
“Дьохуннаах уол обону иитии”

Оҥордо: «Бэргэн» бөлөх иитээччитэ

Кубарова Акулина Михайловна

Дьокуускай 2021сыл

Саха киһитэ оҕотун бэйэтин аттыгар ильдэ сылдьан олоҕун устата иитэ-такайа сылдьар. Ол иһин үйэлэр тухары мунньуллубут норуоттарын баай үгэһин иитиэхтээн ильдэ сылдьаллар. Саха оҕото бэйэтин тэтимигэр киэн – холку дууһалаах, амарах сүрэхтээх. мындыр өйдөөх , хомоҕой тыллаах, чэгиэн доруобуйалаах , сахалыы куттаах – сүрдээх, майгылаах – сигилилээх « Мин сахабын» - диэн киэн туттар дьонун киһи буоларын ситиһэллэр. Оҕо айылҕаттан айдарыллыбыт, өбүгэлэриттэн удьордаабыт дьобурун, сатабылын, тус бэйэтигэр, дьонно – сэргэбэ, тулалыыр эйгэбэ сыһыанын ырыналаан оҕо сааһыгар сайдыытын сүрүн таһымын тосхойуу – чочуйуу буолар.

Саха оҕото хайа төрүүбүттэн бэйэтин төрүт култууратыгар уһуйуллан, чаччы сахалыы сирдээх-майгылаах, өйдөөх-санаалаах, изиийлээх-куойуулаах чэгиэн-чэбдик ыччат буола улаатарыгар биһиги, иитээччилэр уонна төрөппүттэр кыһамныбытын, болҕомтобутун ууруохтаахпыт.

Уол оҕону өй-санаа, эт-хаан өттүнэн уһуйууга олонхо педагогикатыгар олоҕуран, хас биирдии иитээччи иитии тускула онорон, үлэтигэр туһаныан сөп. Саха олонхотугар уол оҕо бэйэтин айылҕатын, ыйаабын таба өйдүүр модун дьулуурдаах, бигэ эрэллээх, киэн көбүстээх. Дьибэ кэргэнтэн саҕалаан, дьонугар – сэргэтигэр, төрөөбүт дойдутугар суон-дурда, халын хахха буолар аналлаах.

«Аҕа үөрэбэ сороҕор, кытаанах, кырыктаах соҕус буолара. Ол эр дьон айыллыбыт айылгыларыгар сыһыаннаах», - диэн суруйар К.Д.Уткин.

Саха норуотун муударана, өркөн өйө, сырдык санаата, кэрэбэ тардыһыта норуот бары айымныларыгар көстөр. Өбүгэлэрбит оҕону өйдүүр буолуобуттан үтүө үгэстэргэ, киһилии сирдээх буоларга үөрэтэллэрэ. Оҕо сыһыаны онордобуна, тоҕоостоох түбэлтэтигэр үөрэтэрдии эбэтэр электирдии, ардыгар модьуйардыы этэн кэбиһэллэрэ. Оччобуна, оҕо өйүгэр үйэ-саас тухары хатанан хаалар, умнуллубат дьайымал буолар. Киһиргэс, дэбдэн быһыыны эбэтэр ыгым майгыны сытыы-кылыс тылынан сэмэлээн, оттомноох, киэн көбүстээх буоларга такайаллара. Кырдьабаһы, кыамматы убаастыырга, көмөлөһөргө үөрэтэллэрэ, бу этиллибит сыаннастары оҕо тутуһарын кытаанахтык ирдииллэрэ.

Былыр сахалар уол оҕону тыйыс айылҕабыт олуурдарын тулуйар эттээх-

хааннаах, күүстээх, сылбырба, сымса, аһыныгас буола улаатарыгар кыра эрдэбиттэн уһуйаллара. Саха олонхотугар уол оҕо чулуутун, кэрэмэһин хоһуйар, бухатыыр быһыыта-таһаата, сэбэрэтэ үөрэ-дьүөрэ тылларынан хоһуулар, ойууланар.

Бырайыак сыала: Уол оҕону иитиигэ өбүгэ төрүт үгэстэрин туһанан ис уйулбатын уһугуннаран, киһи быһыытынан сайыннарыы.

Соруктара:

- Уол-оҕо этин – сиинин, доруобуйатын чэбдигирдии
- Саха оҕото айылбаттан айдарыллыбыт, өбүгэлэртэн удьуордаабыт дьобурун, талаанын сайыннарыы
- Оҕо ис туругун уһугуннаран, уол оҕо – Аба, дьиэбэ дурда – хахха, дьиэни – уоту тэрийээччи, тас эйгэ дьайыытын туһаайарга.

Бырайыак түһүмэхтэрэ :

1.Бэлэмнэнии түһүмэбэ

- бөлөх иһигэр оҕо сайдар ,оонһуур эйгэтин тэрийии,гиэндэрнэй иитиини тутуһааһын.
- үлэни быһааннааһын;
- оҕолор сайдыыларын ,билиилэрин кэтээн көрүү;

2. Сүрүн түһүмэх:

- быһааннамыты олоххо киллэрии;
- бытыллыбыт үлэни анализтаан тэттик түмүктэри оноруу;
- көннөрүү үлэтин бытыы

3.Түмүктүүр түһүмэх:

- Оҕолор сайдыыларын, билиилэрин кэтээн көрүү түмүгүн таһаарыы;

Туһаныллыбыт литература:

1. Винокурова У.А. Биһиги сахалар. Якутскай: Саха сиринээҕи кинигэ издательствота, 1992 с 100.
2. Винокурова У.А. Сказ о народе саха. Якутск: кн. Изд-во, 1994 с 136.
3. Иевлев Е.К. Махтан, таптаа, эрэн. Дьокуускай: Бичик, 2002 с 114.
4. Поликарпова Е.М., Гоголева М.Т. Олонхону – ыччакка. Дьокуускай: Кудук, 1998 с 62.
5. Уйулҕа үөрэҕин тустаах нууччалыы-сахалыы тылдьыта. Якутск: бичик, 2006 с 188.
6. Уткин К.Д. Сахасаҕаттан. Дьокуускай: Бичик, 2000 с 261.
7. Чехордуна Е.П. Иванова Е.П. Олонхо эйгэтэ. Дьокуускай: Бичик, 2005 с 69.
8. Чиряев К.С. Оҕону дьикээргэннэ иитии. Якутскай: Саха сиринээҕи кинигэ издательствота, 1973 с 101.

Сурунаал, хаһыат, ыстатыйаалар:

1. Габышева Ф.В. Олонхо педагогикатын түстүөбүн. \ \ Саха сирэ. 2006 Олунньу 11 күнэ.
2. Леонтьева Л. Уруйдан, улуу олонхобут! \ \Орто Дойду. 2006с ахсынньы 8 күнэ.
3. Бястинова Е., Маркова Т., Эверстова А. Олонхо утума: бүгүгүнү, сарсынны соруктар\ \Саха Сирэ. 2006с ыам ыйын 23 күнэ.

“Бэргэн” улахан уолаттар бөлөхтөрүн бырайыагын былаана

Бырайыакпыт былаанын биһиги үлэлээн-хамнаан олорор сахалыы халандаарбытыгар сөп түбэһиннэрэн туруортаан биэрэбит.

<i>Бйдар ааттара</i>	<i>Тиэмэтэ</i>	<i>Сыала</i>	<i>Ис хоһооно</i>
Балаҕан ыйа - «Улуу суорун»	«Дьулуруйар Ньургун Боотур»	Олонхо дойдутун туһунан билсии	-Сэһэргэһии“Үс дойду” - ИКТ “Олонхо дойдута” -Дид/оонньуу: “Олонхо ыллыктарынан айан” -Хартыына көрүү «Олонхо дойдута» - Хартыына хомуйуу: “Саха кыыһа” - Оруолга арахсыы: «Мин ким курдукпунуй?» Сэһэргэһии «Дьоруойдар майгыларын быһаара үөрэһии» - Оруоллаах оонньуу «Үс дойду» -Уруһуй: “Ньургун Боотур» -Ньургун Боотур ата -Олонхо дойдутун дьоно «Орто дойду»

Алтынны ый - «Хотой Айы»	“Күн күбэй ийэ”	Ийэбэ истин сыһыаны иити. Ийэ дьизэ кэргэннэ туох оруоллаагын билии.	<ul style="list-style-type: none"> - Сэһэргэһии “Ийэ” диэн кимий? - Дид/оонньуу «Ийэбэр көмөлөһөбүн» - Таабырыннар - “Ийэбэр бэлэх” оноруу - Ийэлэргэ эбэрдэ үнкүү, ырыа - Уруһуй «Мин ийэм»
Сэтинны ый - “Байанай ыйа”	«Баай Байанай»	Булчут тэриллэрин кытта билсиһии, күөл уонна өрүс балыктарын араара үөрэни.	<ul style="list-style-type: none"> Сэһэргэһии “Байанай” диэн кимий? - ИКТ: «Мунхалааһын» - Хартыына хомуйуу «Балыктар» - Оонньуу: «Балыксыттар» - Булт тэрилин билсиһии - Таабырын таайсы «Булт тэриллэрэ» - Проект: «Күөл уонна өрүс балыктара» - Чинчийи улэ: “Собо” балык ис – тас көрүгүн чинчийи
Ахсынны ый - “Билгэ хаан”	«Эһэ Дьыл мастарскыайа»	Уол оҕону араас өтүттэн сайыннары.	<ul style="list-style-type: none"> - Араас ньымалары туттан уруһуйдары, хартыыналары оноруу - ИКТ «Араас дойду сана дьыла» - Таабырын таайсы - Өс хоһоонунан остуоруйа туруоруу «Дьизэ – дьизэчээн» - Бырайыак: «Сана дьыл оноһуктара» - Кэтээн көрүү “Кыһынны халлаан ойуута, оһуордара” - Билгэлэри кытта билси
Тохсунньу ый - «Танха Хаан»	«Сатабыллаах саха уолабын»	Уол оҕону саха төрүтүнэн иити.	<ul style="list-style-type: none"> - Сэһэргэһии “Мин саха уолабын”, “Төлө туппат – төрөөбүт төрүт тылым” - ИКТ “Сахалы остуол оонньууларын билсиһии” - Остуол оонньуутугар күрэх «Тырыынка», “Хаамыска”, “Хабылык” - Бырайыак “Аҕа уонна уол үлэтэ” - Олонхо дьоруойун билсиһии «Үрүг Уолан»

<p>Олунньу ый - «Одун Хаан»</p>	<p>Уол оҕо аҕатын туйаҕын хатарааччы</p>	<p>Мин уолбун, ол иһин мин күүстээх – уохтаах, хорсун – хоодуот, кыамакка көмөлөһөр, мөлтөбү көмүскүүр, аҕабар көмө киһитэ буолахтаахпын диэн өйдүүр.</p>	<p>- Хартыына көрүү: «Эр дьон идэлэрэ» - Оонньуу: «Аҕам,ийэбэр көмөлөһөр» -Таабырын таайсыы -Дид/оонньуу «Хартыынаны хомуй» -ИКТ «Мас ууһун үлэтин билиһиннэри» -«Балаҕан тутуу» конструкторынан - Аҕа дойдуну көмүскээбит дьоруойдарын билиһиннэри - Күэрх “Күүстээх – уохтаах уолаттар”</p>
<p>Кулун тутар ый - «Дьөһөгөй Айыы»</p>	<p>«Уол уонна кыыс уратылары»</p>	<p>Тулатынааҕы эйгэтин арааран билии, эр киһи уонна дьахтар идэлэрин быһаарыы</p>	<p>- Бырайыак “Иллээх дьыэ кэргэн» - Сэһэргэһии “Кыргыттарга истин сыһыан” -Оонньуу: «Уратыларын быһаар» (уол,кыыс) -Хартыынанан үлэ “Туйаарыма Куо” - ИКТ “Уһуйаанна ким үлэлиир?” -Уол аҕатынаан үлэтэ(дьыэ араас материалтан оноруу) - «Идэлэр» билсиһии - Сэһэргэһии “Улаатахпына, ким буолабын?» -Дид.оонньуу: «Бу ким малай?»(кыыс уол танаһын арааран билэрин үөрэтии)</p>
<p>Муус устар ый- «Айыыһыт Хотун»</p>	<p>Төрөөбүт айылҕам – удьуорун харыстаан хаалларбыт бэлэҕэ: “Мин – айылҕа оҕотобун”</p>	<p>Төрөөбүт айылҕам кэрэтэ, төрөөбүт айылҕабытыны уол оҕо – тулуурдаах, мутукча мастыы эриллэн – мускуллан улаатар.</p>	<p>-Сэһэргэһии «Саха сирин эмтээх отторо” - Бырайыак “Мин – айылҕа оҕотобун” - Төрөөбүт бөһүөлөгүм гизэрдэтэ - ИКТ “Айылҕабыт кэрэ көстүүтэ”, “Айылҕаны харыстыаҕын” -Таабырыннар -Өс хоһооннор -Кэтээн көрүү “Айылҕа уһуктуута”</p>
<p>Ыам ыйа- «Иэйэхсит ыйа»</p>	<p>Өбүгэттэн утумнаан кирибит</p>	<p>Дьыэ кэргэн төрдө – ууһа. Уруу – аймах, ийэ</p>	<p>- Бырайыак “Мин төрүтчүм» - ИКТ “Эһэлэрбит, эбэлэрбит (өбүгэлэрбит) олохторо” - Сэһэргэһии «Өбүгэбит сизэрэ – туома», «Ыһыах сизэрэ -</p>

	үгэстэргэ уһуйуу	ууһа.	туома», «Сахалыы таһастар». Өбүгэ курэбэ «Сахалыы атах оонһуулар» -Таабырыннар -Өс хоһооннор -Хартыынана үлэ .Араас омуктар костюмнарын көрүү (эр киһи,дыахтар) .
--	---------------------	-------	--